

Moda, ideologija i politika: Odevanje Jovanke Broz¹

Apstrakt U radu se predstavljaju rezultati istraživanja javnosti vidljivog segmenta odevanja Jovanke Broz. Odeća supruge jugoslovenskog predsednika biće posmatrana kao tehničko sredstvo za demonstraciju propagirane državne ideologije i životnog stila negovanog u socijalizmu. U prvom delu rada jugoslovenska "prva dama" biće posmatrana kao pokroviteljica domaće modne industrije i njena personifikacija. Nakon kritičkog razmatranja teze Malkoma Banarda po kojoj modni i odevni predmeti funkcionišu kao ograde (sredstva diferencijacije između različitih socijalnih kategorija) i mostovi (sredstva identifikacije unutar istih skupina), odeća Jovanke Broz biće analizirana posredstvom metafore mosta. Na kraju rada biće ponuđena komparativna analiza odevanja Žakline Kenedi i Jovanke Broz na osnovu diferencije socijalnih obrazaca životnih stilova negovanih u dva različita društveno-ekonomska sistema.

Ključne reči odevanje, moda, ideologija, politika, životni stil, Jovanka Broz, Žaklina Kenedi

Matrona jugoslovenske modne industrije

Odeća Jovanke Broz bila je predmet brige velikog broja jugoslovenskih preduzeća i modnih dizajnera. Međutim, zbog zatvorenosti relevantnih izvora danas je veoma teško rekonstruisati ko je sve aktivno dizajnirao i izrađivao odeću jugoslovenske "prve dame".² S druge strane, prema pouzdanim usmenim navodima Jovanka je poručivala odeću i u čuvenim pariskim modnim kućama.³ Dok

---

¹ Tekst je rezultat rada na individualnoj istraživačkoj temi "Vizuelni identiteti u procesima evropske integracije i regionalizacije", koji se odvija u okviru naučnog projekta *Kulturni identiteti u procesima evropske integracije i regionalizacije*, br. 147035, koji je u celosti finansiran od strane Ministarstva za nauku i životnu sredinu Republike Srbije.

² Autorka teksta je pokušala da o tome razgovara sa Nadom Budisavljević, sestrom Jovanke Broz ali je ostala uskraćena za odgovore na ta pitanja. Pouzdano se zna da je jedan od dizajnera Jovankine odeće bio Aleksandar Joksimović, elitni modni kreator socijalističke Jugoslavije.

³ Ima indicija da je Jovanka Broz poručivala modele kuće "Dior". Autorka teksta je pokušala da stupi u kontakt sa ovom modnom kućom i proveri ovaj podatak, ali je naišla na zatvorena vrata.

su domaći štampani mediji srazmerno često izveštavali o tome koje su konfekcijske kuće imale udela u izradi Jovankine odeće, imena dizajnera po pravilu su prećutkivana. Nošenje bezimene mode i zavereničko ćutanje o odeći sa etiketom elitnih modnih dizajnera pariskog *haute couture* bilo je u skladu sa proklamovanom državnom ideologijom i propagiranim društvenim vrednostima.

No, iako je u svojoj garderobi imala i odeću sa potpisima stranih modnih kreatora, Jovanka Broz je preferirala domaću industriju. Uopšte uzev, od kada je postala supruga Predsednika Republike pa sve do njegove smrti, prilikom javnih pojavljivanja ona je istupala kao patron mlade domaće modne industrije. Pokroviteljski odnos prema jugoslovenskoj modi ona je iskazivala na različite načine. Prvi oblik patronaže bile su njene redovne posete beogradskom sajmu odevanja "Moda u svetu". 1969. godine Aleksandar Joksimović imao je čast da joj lično, prilikom njene posete sajmu, prezentuje modele iz kolekcije grandiozne mode *Vitraž*. Ukoliko bi neke od poseta stranih zvaničnika padale u vreme održavanja sajma mode, u protokolarni program često je ulazila i poseta najprestižnijoj jugoslovenskoj modnoj manifestaciji. Tako je 1974. godine Jovanka Broz posetila Međunarodni sajam odevanja u društvu supruge burmanskog predsednika gospođe Ne Vin.⁴

No, postojali su i drugi načini demonstracije pokroviteljskog odnosa. Za supruge predsednika država koji su dolazili u službenu posetu Jugoslaviji Jovanka je često priređivala revije modela domaće estetizovane konfekcije. Ove prezentacije progresivnog razvoja industrijske mode odigravale su se najčešće u prostorijama "Jugoexporta", privrednog giganta onovremene Jugoslavije. Tako su za suprugu predsednika Prezidijuma Velikog narodnog hurala Mongolske Narodne Republike Anastasiju Cendebal-Filatovu oktobra 1974, suprugu predsednika Republike Portugalije Mariju Estelu da Kosta Gomes oktobra 1975, dansku princezu Benediktu i princa Riharda novembra 1975. ili suprugu predsednika Republike Francuske Valeri Žiskar d'Esten decembra 1976. bile priređene modne revije "Jugoexportovih" modela estetizovane konfekcije u interpretaciji poznate dizajnerke Mirjane Marić.

Prisustvo Jovanke Broz na modnim revijama domaće modne produkcije bilo je od velikog značaja. Posećujući revije, obično u društvu nekog od visokih političkih i partijskih funkcionera ona je oživljavala interes za domaću modu istovremeno je visoko pozicionirajući među ostalim vrstama kulturnih produkcija. Osim što je pokazivala interes za produkciju "Jugoexporta", Jovanka je bila zvanica i na drugim prezentacijama modela jugoslovenske modne industrije. Maja 1972. u zlatiborskom hotelu "Palisad" prisustvovala je reviji modela ručne trikotaže iz Sirogojna, čiji je bila veliki poklonik. Isto tako njena prezencija na izvesnim revijama ekskluzivnih ostvarenja Aleksandra Joksimovića potcrtavala je značaj mode u estetizaciji socijalističke svako-

---

⁴ *Politika*, 9. oktobar 1974.

dnevnicke. Osim što je novembra 1969. prisustvovala reviji modela francuske mode u Beogradu⁵ u okviru koje je prikazana i Joksimovićeva *Prokleta Jerina*, Jovanka je svojim dolaskom 1972. uveličala i predstavljanje novih kožnih ostvarenja visočkog kombinata i njegovog kreatora u hotelu "Jugoslavija".

Ali, nije samo Jovanka pokazivala interesovanje za domaću modnu industriju. Predsednik Republike Josip Broz Tito takođe je iskazivao naklonost prema ovom segmentu jugoslovenske privrede. U svojim govorima on je posebno isticao estetsku inicijativu tekstilnog preduzeća "Teteksa" iz Tetova, koje je godinama za redom osvajalo "Zlatnu košutu" kao najviše sajamsko priznanje.⁶ Emancipaciju jugoslovenskog modnog dizajna Josipu Brozu demonstriali su elitni modni kreatori oficijelne produkcije. Aleksandar Joksimović imao je retku priliku da svoje krojačke majstorije prikaže i predsedniku Titu. Prva zgoda ukazala se maja 1971. kada je predsednik Republike u društvu supruge Jovanke i visokih državnih funkcionera posetio poslovno sve uspešnji kožarski kombinat KTK "Visoko" u čijim je prostorijama priređena revija Joksimovićevih kožnih ostvarenja iz kolekcije *Vele Nigrinova*. Druga prigoda desila se aprila 1977. kada je u vili "Koprivnica" nedaleko od Bugojna jugoslovenski "kralj mode" dobio priliku da Predsedniku i njegovoj supruzi prikaže svoju novu kreativnu viziju.

Iako je posetama modnim sajmovima, prisustvom na revijama i priređivanim prezentacijama domaće modne produkcije stranim zvaničnicima izražavala pokroviteljski odnos prema domaćoj modnoj industriji, on je ipak najviše vidan u kontekstu njene odeće. Činjenica da je prevashodno nosila modele realizovane u domaćim konfekcijskim kućama najbolje govori o Jovanki kao pokroviteljici jugoslovenske modne produkcije. Stoga je iluzorno govoriti o savremenim (ili negdašnjim) percepcijama njenog odevnog stila, koje mogu biti pozitivno ili negativno konotirane.⁷ Njene kodove odevanja ne treba ocenjivati u odnosu na kategoriju (ne)ukusa, već izričito kao tehnička sredstva za prezentaciju jugoslovenske modne produkcije. Noseći modele realizovane u domaćim konfekcijskim kućama Jovanka Broz je predstavljala personifikaciju jugoslovenske modne industrije, odnosno njenu pokretnu reklamu.⁸

---

⁵ U organizaciji licencnog časopisa *Elle-Ona* beogradskoj publici predstavile su se pariske kuće "Dior" i "Ungaro".

⁶ *Bazar*, 18. 11. 1972.

⁷ Stil Jovanke Broz ukratko se može opisati kao minimalistički. Ona je nosila jednostavne forme neupraddljive ornamentacije i diskretan nakit. Karakteristična punđa dopunjavala je Jovankin look. Prošle, 2005. godine modna kuća "Uppa druppa" sa kreatorkom Tanjom Aleksić na čelu prezentovala je kolekciju inspirisanu njenim odevnim stilom.

⁸ U razgovoru sa autorkom Nada Budisavljević je prokomentarisala da je Jovankina odeća bila "reklamni pano" jugoslovenske modne industrije. te da su u dizajn i izradu njene odeće bili uključeni različiti privredni subjekti.

Sl. 1 Aleksandar Joksimović predstavlja kolekciju *Vitraž* Jovanki Broz, 1968.

Iako danas ne možemo pouzdano mapirati sve jugoslovenske kuće i modne dizajnere koji su bili uključeni u dizajniranje i izradu odevnih predmeta za Jovanku Broz, sa sigurnošću možemo konstatovati imena nekih aktera. U intervjuu datom listu *Bazar* 1969. godine Jovanka je otkrila:

Inače, više od dvadeset godina haljine mi je šila Mila Kavaloti sa Rijeke, ali je sada prestala da radi. S vremena na vreme, poneku haljinu davala sam i Narodnoj radinosti u Beogradu da ih malo obogate našim vezom. Mantile i kapute, takođe godinama, šila sam u radnji Melar i Dujšin u Zagrebu.⁹

Jugoslovenska "prva dama" navela je da se njena odeća, osim u "Narodnoj radinosti" kao društvenom preduzeću, izrađivala i u okvirima privatne krojačke prakse. Od kraja 1950-ih s obzirom na promenu zvaničnog diskursa u odnosu na modu, u okviru koje su privatni modni saloni u prvo vreme dobili ulogu promotera modnog fenomena, nije bilo kontradiktorno da se javno objavi podatak da se predsednikova supruga snabdeva odevnim predmetima realizovanim u privatnom sektoru.¹⁰

---

⁹ *Bazar*, br. 108, 15. mart 1969.

¹⁰ Vidi slično u Đ. Bartlett, *Let Them Wear Beige: The Petit-bourgeois World of Official Socialist Dress*, *Fashion Theory*, Volume 8, Issue 2, 2004, 133.

Međutim, mnogo češće Jovankina odeća izrađivala se u okviru pogona domaće industrije. Činjenica da se opredelila da joj jedan od kreatora bude Aleksandar Joksimović, koji je već slovio za "kralja domaće mode" svedočila je o Jovankinoj nameri da svesno upotrebljava vrhunski modni dizajn kao reklamno sredstvo za oglašavanje jugoslovenske konfekcijske proizvodnje. U svojoj matičnoj kući "Cetrotekstil" Joksimović je svake godine za sezone proleće/leto i jesen/zima realizovao po nekoliko kostima i haljina za Jovanku Broz. Njegove kreacije Jovanka je nosila u svakovrsnim prilikama, od različitih manifestacija, priredbi i prijema od unutarpolitičkog značaja pa do poseta stranih država i prijema inostranih zvaničnika. Tako je prilikom posete kraljice Elizabete Druge 20. oktobra 1972. na svečanom ručku na Brionima Jovanka nosila Joksimovićev model haljine izvedene u pačvork tehni, proistekao iz njegove kolekcije estetizovane konfekcije *Ptice*. No, "Centrotekstil" nije bilo jedino domaće preduzeće u čijem se ateljeu kreirala i potom realizovala odeća za Jovanku Broz. *Praktična žena* 1970. objavila je podatak da je haljina u kojoj se Jovanka pojavila na prijemu u Vatikanu izvedena u "Trikotaži Beograd". Ovaj list dalje pojašnjava da ona i njene sestre naručuju haljine u ovoj fabrici, koja im izlazi u susret tako što im šije po meri.¹¹ I drugi dnevni i periodični listovi navode slične podatke.

Dakle, Jovanka Broz se, sem u iznimnim slučajevima, odevala uglavnom u domaćim konfekcijskim kućama. Njenu odeću kreirali su jugoslovenski dizajneri, među kojima je bio i prvi među njima – Aleksandar Joksimović. U sledećem poglavlju pokušaćemo da sagledamo ovu činjenicu u svetlu kreativne upotrebe odeće kao modela društvenog povezivanja.

Moda, ideologija i politika

Daglasova i Išervud u kultnoj knjizi *The Worlds of Goods: Towards an Anthropology of Consumption* izneli su tezu da su dobra sama po sebi neutralna, dok je njihova upotreba socijalna. Da bi opisali socijalnu upotrebu dobara, u daljoj interpretaciji oni koriste metafore, koje izražavaju deobne i kombinacione aspekte dobara: metafore ograda i mostova.¹² Malkom Barnard, britanski istoričar i teoretičar umetnosti i dizajna pozabavio se njihovom tezom u kontekstu odeće. Sledeći Daglasovu i Išervuda on zaključuje da su pojedinačni modni i odevni predmeti neutralni, dok je njihova upotreba socijalna i kulturna. Ukoliko se modni i odevni predmeti razmatraju kao ograde neizbežno zaključujemo da funkcionišu kao sredstva konstituisanja razlika među socijalnim grupama. S druge strane, posmatrani kao mostovi oni omogućavaju čla-

---

¹¹ *Praktična žena*, 20. oktobar 1970.

¹² Navedeno prema M. Barnard, *Fashion as Communication*, second edition, Routledge, Taylor&Francis Group, London and New York, 2005, 40.

novima grupe da dele zajednički identitet. Banard proširuje ovu tezu smatrajući da modni i odevni predmeti istovremeno funkcionišu kao ograde i mostovi. Naime, oni su jednovremeno sredstva diferencijacije između različitih društvenih grupa i sredstva identifikacije unutar istih skupina.¹³

Međutim, iako neosporno tačna, Banardova teza se ne može primeniti u interpretaciji svih egzemplara odevanja. Naime, u određenim slučajevima modni i odevni predmeti u ograničenom obimu mogu da funkcionišu kao mostovi među različitim socijalnim grupama. U tom smislu odevanje Jovanke Broz može da posluži kao dobar primer. Naime, podaci kojima raspolažemo (podaci iz pisanih medija, usmeni izvori) sugerišu nam da se Jovanka Broz odevala u domaćim konfekcijskim kućama, te da su odeću za nju, sem izuzetno, kreirali domaći dizajneri. Modne predmete izrađene u domaćoj konfekciji kupovao je i najveći broj Jugoslovena. Očigledno je da Jovanka Broz i građanstvo ne pripadaju istim klasnim grupacijama i pored deklarativnih tvrdnji socijalističke nomenklature o izgradnji besklasnog društva. Rang njenog položaja određivao je moć, privilegije i, barem potencijalno, bogatstvo. Ipak, Jovankina odeća često se šila u istim onim fabričkim halama u kojima su se izrađivale industrijske serije namenjene odevanju narodnih masa. Tako su modni i odevni predmeti iz korpusa odeće Jovanke Broz funkcionisali kao mostovi između različitih socijalnih kategorija: vlasti i ostatka građanstva. Štampani mediji potencirali su ovu činjenicu, jer je ona korespondirala sa vladajućom socijalističkom ideologijom koja je osporavala klasne razlike. Kreativna upotreba modnih i odevnih predmeta supruge predsednika Republike¹⁴ kao sredstva za izražavanje državne ideologije svedočila je, sa svoje strane, o svesnosti državne elite da uključi odeću kao oblik komunikacije u sastavni deo simbolizma, koji se gradio oko Josipa Broza kao predsednika. Tako je Jovankina odeća funkcionisala kao jedan od modela društvenog povezivanja.

Međutim, ako odeću Jovanke Broz i dalje posmatramo posredstvom metafora mosta i ograde možemo slobodno reći da je ona bila most u jednom smeru, dok je u drugom pravcu funkcionisala kao ograda. Naime, modni artefakti iz vlasništva dve različite socijalne kategorije (vlast/građanstvo) podrazumevali su i dva različita načina izrade odevnih predmeta. Odeća za Jovanku Broz bila je posebno dizajnirana i šila se po meri (*made-to-measure*), dok je ona namenjena građanstvu bila masovan serijski proizvod lišen autentičnosti (*ready-made*). Tako se, na kraju, i pored namere vlasti da koristi odeću u službi promocije oficijelne ideologije, neminovno uspostavljala socijalna hijerarhija i održavali odnosi dominacije i supremacije.

Povrh toga što je kreativnom upotrebom odeće izražavala ideološke stavove vlasti, Jovanka Broz koristila je odevanje da bi demonstrirala koncept životnog

---

¹³ Ibid, 40.

¹⁴ I odevne predmete Josipa Broza često su šile domaće konfekcijske kuće.

stila negovanog u socijalizmu. Stoga mislimo da bi bila od koristi komparacija njenog odevanja sa odevanjem neke od "prvih dama" kapitalističkih zemalja. Možda bi poređenje sa najdrastičnijim primerom – modnom ikonom 1960-ih (ali i u kasnijem periodu) Žaklinom Kenedi Onazis, suprugom američkog predsednika Džona Kenedija bilo najprimerenije. Smatramo da bi komparativna analiza odeće dve "prve dame" otkrila razliku između društvenih obrazaca životnih stilova negovanih u dva različita društveno-ekonomska sistema, i sa svoje strane, potvrdila strukturne razlike između kapitalizma i socijalizma.

Sl. 2 Brozovi u poseti Vašingtonu, 1963.

Žaklina Kenedi je bila odličan poznavalac mode i neprikosnovena liderka stila prve polovine 1960-ih. Izuzetan smisao za odevanje i meru rezultirao je širokim publicitetom; ona se tri godine za redom nalazila na vrhu američke top liste najbolje odevenih žena.¹⁵ Kako je tokom predsedničke kampanje izazvala nebrojene modne skandale prekomernom potrošnjom modnih artikala sa potpisima ekskluzivnih pariskih dizajnera, po suprugovom preuzimanju dužnosti gospođa Kenedi preduzela je neophodne mere kako bi promenila

---

¹⁵ V. Mendes, A. de la Haye, 20th Century Fashion, Thames&Hudson, London, 1999, 184.

javni imidž. Da bi izbegla kontraverze oko svog odevanja, Žaklina se odlučila na izbor zvaničnog dizajnera. Izbor je pao na Olega Kasinija, kreatora francuskog porekla sa velikim poverenjem Holivuda. Tokom dve godine na mestu "prve dame" Kasini je bio njen primarni, ali ne i jedini modni dizajner. Noseći odeću sa potpisima američkih kreatora Žaklina je stekla kontrolu nad svojim modnim publicitetom.

Džeki Kenedi je negovala minimalistički stil: uske, geometrizovane forme lišene suvišne ornamentacije. Masivne naočare, niski okrugli šeširi bez oboda i glamurozna frizura upotpunjavali su čuveni "Jacky look". Bernadina Moris, modna novinarka listova *WWD* i *New York Times* rekla je o odeći američke "prve dame" sledeće: "U vreme kada je odeća bila neumerena i upadljiva, ona je razvila ono što će se kasnije zvati minimalizmom – jednostavne, nedekorirane forme zagledane u budućnost".¹⁶ Radikalni dizajn odeće koji je diskvalifikovao dekorativnost i oble forme načinio je od Žakline otelotvorenje nove moderne ere.

Kreacija blistavih državnih prijema u Vašingtonu bio je zadatak Žakline Kenedi, koji je ona obavljala sa velikim uspehom. Odeća je morala da bude u savršenom skladu sa kontekstom prijema. Za svečanu večeru u čast pakistanskog predsednika Muhameda Ajub Kana za koju je bilo predviđeno da se održi na travnjaku Maunt Vernona Žaklina je od Kasinija zahtevala haljinu romantičnog izgleda "u skladu sa elegancijom stubova i istorijskim ambijentom Maunt Vernona".¹⁷ Kada je maja 1961. u okviru zvanične posete Kanadi trebalo da poseti *Royal Canadian Mounted Police*, supruga američkog predsednika odenula je Pjer Kardenov crveni kostim vojničkog kroja kako bi njena odeća bila u skladu sa bojom i linijom uniforme ove elitne jedinice.¹⁸

Iako je noseći odeću američkih dizajnera zaustavila kontraverzne glasove o svom odevanju, luksuz i upadljiva potrošnja ostali su deo identiteta Žakline Kenedi. Kada je američka "prva dama" prateći supruga juna 1961. posetila Francusku ostalo je zabeleženo da su dva kamiona prtljaga bili neizostavna pratnja predsedničkom paru. Izuzetan potrošački kapacitet bio je odrednica životnog stila glamurozne "prve dame". Ovaj drastičan primer potrošnje u vidu modne "groznice" preporučuje Žaklinu Kenedi za poređenje sa jugoslovenskom ikonom Jovankom Broz. Pre nego što predstavimo komparativnu analizu životnih stilova dve "prve dame" definišaćemo sam pojam "životni stil".

Životni stilovi su osoben moderan obrazac statusnog grupisanja. "Modernizam ovakve povezanosti leži delom u činjenici da društveni status, koji se poistovećuje sa grupom, ne zavisi od zanimanja pripadnika jedne grupe, ili

---

¹⁶ B. A. Perry, Jacqueline Kennedy. First Lady of the New Frontier, University Press of Kansas, Kansas, 2004, 83.

¹⁷ Ibid, 84.

¹⁸ Ibid, 85.

čak od privilegija koje one uživaju, već od načina na koji koriste privilegije i bogatstva koja su im dostupna. Stoga se pretpostavlja da se životni stilovi obično zasnivaju na društvenoj organizaciji potrošnje".¹⁹ U kapitalističkom svetu 1960-te obeležene su razvitkom masovnog potrošačkog društva. Potrošačka trka i etos rastrošnosti oblikovali su identitet nove srednje klase i sitne buržoazije i obojili njihove životne stilove. Novorođeni hedonistički potrošač, voljan da kupuje uvek iznova nove stvari bio je veran sledbenik mode jer je ona "idealna i ekstremna primjer rastrošnosti".²⁰ Ovi "savršeni potrošači" o kojima je ekonomska teorija uvijek sanjala²¹ nametnuli su novo umeće življenja. Za razliku od stare srednje klase koja je gajila "moral dužnosti, zasnovan na oprečnosti zadovoljstva i dobra, ... strah od užitka i odnos prema tijelu koji se sastoji od 'rezervisanosti', 'skromnosti' i 'sputanosti'"²² nova srednja klasa i sitna buržoazija nisu bile sputane tradicionalnim moralnim poretom. Njihov stil života bio je zasnovan na hedonizmu i zabavi bez tradicionalnih ograničenja ponašanja. Ukoliko životni stil Žakline Kenedi posmatramo u kontekstu nove hedonističke etike potrošnje kapitalističkog sveta, neminovno se nameće zaključak da je ona zapravo bila heroina zapadne potrošačke kulture. Američka "prva dama" bila je personifikacija masovnog potrošačkog društva kao "društva obilja" i reprezent svega "modernog" u zapadnom društvu. Etos rastrošnosti, koji je oblikovao njen životni stil načinio je od Žakline Kenedi ikonu modernizma.

S druge strane Okeana oprečan životni stil negovala je Jovanka Broz. U monografiji *Jacqueline Kennedy. First Lady of the New Frontier* Barbara Peri iznela je sledeću impresiju o Žaklinininoj pojavi:

Njena sofisticirana, izvajana pojava na svetskoj sceni u svetlucavim haljinama i živopisnim kostimima bila je kontrast dosadnom sivilu i zdepastom fizičkom izgledu komunističkih lidera i njihovih žena 1960-ih.²³

Iako se odevanje Josipa Broza i njegove supruge ne može opisati terminima "dosadno sivilo"²⁴ svakako da je Jovankina pojava na međunarodnoj sceni bila drugačija od Žaklinine. Jovanka je najčešće nosila odeću izrađenu u konfekcijskim kućama. Shodno tome njena odeća redovno je ostajala bezimena,

---

¹⁹ D. Čejni, *Životni stilovi*, Geopoetika, Beograd, 2003, 23.

²⁰ J. Gronow, *Sociologija ukusa*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2000, 141.

²¹ Pjer Burdije u delu *Distinction, A Social Critique of the Judgement of Taste* izražava tezu o idealnom potrošaču postindustrijske ere. Navedeno prema: Gronow 2000, 47.

²² Takođe citat iz prethodno navedenog Burdijeovog dela. Navedeno prema: Gronow 2000, 48.

²³ Perry 2004, xv.

²⁴ Ljubav Josipa Broza prema uniformama skrojenim po meri postala je poslovična.

iako su je kreirali vrhunski jugoslovenski dizajneri. Dalje, Jovankini prohtevi za odećom bili su skromni. Obično je više puta odevala istu odevnu kombinaciju lišavajući se imperativa uvek novog i drugačijeg. Osim toga prema relevantnim izvorima Jovanka je neretko prepravljala odevne predmete i akcesoriar.²⁵ Dakle, jednom rečju Jovanka nije upražnjavala prakse upadljive potrošnje kakve su odlikovale Žaklinu.

Razlike u potrošačkim kapacitetima dve žene na jednakim socijalnim pozicijama bile su uslovljene različitim životnim stilovima negovanim u kapitalizmu i socijalizmu. Kako se životni stilovi zasnivaju na društvenoj organizaciji potrošnje, oni se razlikuju u sistemima u kojima je drukčije socijalno ustrojstvo potrošačke prakse. Socijalistička društva nisu negovala rastrošnost, razmetljivost i ostale upadljive oznake distinkcije, već su, suprotno, promovisala osrednjost i doličnost pod barjakom "kulturnosti".²⁶ Dobar građanin u socijalizmu živi u skladu sa opštim standardima društva – "kao i svi ostali dobri drugovi".²⁷ Stoga je Jovanka Broz u svakodnevnim odevnim praksama pokazivala skromnost i narazmetljivost, iako je na realnom planu raspolagala privilegijama i ostalim upadljivim oznakama društvene distinkcije. Etos konformizma, koji je oblikovao njen životni stil načinio je od jugoslovenske "prve dame" personifikaciju socijalističkih vrednosti. Tako je pokroviteljica i "pokretna reklama" domaće modne industrije koristila odeću kao oblik komunikacije kako bi potkrepila koncept životnog stila karakterističan za socijalizam i pored toga što su prakse masovne potrošnje polako postajale inherentne jugoslovenskom društvu od kraja 1960-ih. Korišćenje životnih stilova u svojstvu mreže uklapanja u propagiran sistem imalo je funkciju mosta u hijerarhijski uređenom sistemu kakav je bio jugoslovenski. Za Zapad u eri masovne potrošnje i demokratskog modnog buma ovakva kreativna upotreba javnog prikazivanja mogla je biti opisana jedino terminima poput onih koje koristi Barbara Peri. Distinkcija na polju stilova života između različitih društveno-ekonomskih sistema bila je više nego drastična.

Zaključak

Odevanje vladara i njihovih supruga kao osobenih socijalnih kategorija do sada nije proučavano u domaćoj antropološkoj nauci. Strane studije odnose se prevashodno na rojalsku odeću, ali ova tema u inostranoj literaturi nije ograničena samo na odevanje kraljevskih krugova. Segmentarna analiza odeće Jovanke Broz demonstrirala je kreativnu upotrebu odeće kao višeznačnog tehničkog sredstva. Reklamiranje tehnološkog i dizajnerskog progressa domaće

---

²⁵ Aleksandar Joksimović je bio uključen u renovaciju Jovankine omiljene bunde.

²⁶ Gronow 2000, 96.

²⁷ Ibid.

modne industrije, propagiranje državne ideologije i životnih stilova negovanih u socijalizmu samo su neke od simboličkih strategija kreiranih oko odeće jugoslovenske "prve dame". S druge strane, odeća Jovanke Broz kao jedan od modela u službi društvenog povezivanja delom je demantovala teorije o nužnoj diferencijalnoj proizvodnji dobara i ukusa različitih društvenih klasa.²⁸ U određenim istorijskim i socijalnim kontekstima odeća različitih društvenih kategorija može imati funkciju mosta; odnosno, preciznije rečeno, takmičarstvo klasa i strategija društvenog isticanja može biti zamenjena tendencijama obrnutog smera. No, ova logika zatišja konkurencije i usklađivanja vizuelnog identiteta različitih socijalnih grupacija gotovo uvek je u vezi sa interesima vladajuće elite.

Danijela Velimirović

FASHION, IDEOLOGY AND POLITICS: THE STYLE OF JOVANKA BROZ

The paternalistic relationship of Jovanka Broz, the wife of Josip Broz Tito, towards the fashion industry was exemplified in her visits to fashion fairs, shows and presentations of Yugoslav fashion labels she organized for foreign officials. However, it was most evident in the way she dressed. Wearing mostly clothes manufactured and designed in Yugoslav fashion factories, Jovanka Broz was a living advertisement for the relatively young textile and clothing industry of Yugoslavia. However, her clothes were also part of the symbolism surrounding the president Josip Broz. They were manufactured in factories that also produced industrial *prêt-à-porter* series for the popular masses. Therefore, Jovanka's clothes functioned as a bridge between the social categories of the ruling elite and other citizens. However, despite the intention of the government to use clothes to promote official ideology (classless society), social hierarchy and relations of domination and supremacy were unavoidably established. Namely, Jovanka's clothes were tailored and made-to-measure, while those for the people were ready-made results of massive production. Besides supporting the ruling ideology, Jovanka Broz also used clothes to demonstrate the concept of lifestyle and values propagated in socialism (decency, modesty, promotion of mediocracy and appropriateness under the flag of "culturedness"). Although she actually did possess privileges and other signs of social distinction, in everyday dressing Jovanka displayed modesty and reservedness. The ethos of conformity made Yugoslavia's first lady the personification of socialist values. In the hierarchical society such as Yugoslav, lifestyles fitting into the propagated system functioned as bridge between polarities.

---

²⁸ Teza koju je u delu *La Distinction* izneo Pjer Burdije. Vidi u Ž. Lipovecki, *Carstvo prolaznog. Moda i njena sudbina u modernim društvima*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci, 1992, 177.